PSIHOLOGIJA,
1995, 3-4 str. 355-362 UDC 159.947.3

EMOCIONALNA OSNOVA VOLJNIH POSTUPAKA:

RELACIJE DIMENZIJA TEMPERAMENTA I AKCIONE KONTROLE

Branko Pokrajac
Fakultet fizičke kulture, Beograd

U radu su istraživane veze ekstraverzije, neuroticizma i mera Kuhlovog konstrukta akcione kontrole (AK). Rezultati korelacione analize nisu podržali ideju jedinstvene prirode AK i potvrdili su opravdanost sumnje u diskriminativnu validnost njegovih mera u odnosu na mere temperamenta. Faktorska analiza mera temperamenta i AK dala je jedan snažan opšti faktor koji bi se mogao interpretirati kao akciona orijentacija u neuspehu i odlučivanju, na osnovi niže osetljivosti u negativnoj i povećane u pozitivnoj emocionalnosti. Takvi nalazi potvrđuju polaznu tvrdnju o važnosti potpunijeg sagledavanja uloge emocionalnosti pri konceptualizaciji i merenju voljnih osobina ličnosti.

Ključne reči: akciona kontrola, ekstraverzija, neuroticizam, emocionalnost.

Vaspitavanje karaktera učenika, psihološka priprema sportista, određivanje stepena odgovornosti počinioca zločina samo su neki primeri važnih psiholoških poslova koji bi se morali zasnovati na sigurnijem znanju od postojećeg o vezi emocija i voljne akcije. O toj vezi se iznose različita mišljenja. Pojedini autori ističu funkciju volje u suzbijanju štetnih efekata emocija: "Voljna regulacija kompenzuje slaba mesta emocionalne regulacije, sprečava

njenu dezorganizujuću generalizaciju, obezbeđujući zadržavanje prvobitnog cilja" (Iljin, 1980, str. 65); drugi autori tu otkrivaju saradnički odnos: "Volja, koristeći energiju emocija, jača ili slabi odvijanje kretnji i njihov intenzitet" (Gumenjuk i Klimenko, 1985, str. 249). Ove i slične tvrdnje, čak i kada su pažljivo teorijski obrazložene, imaju zajednički nedostatak - nedovoljne empirijske dokaze. Nedostatak empirijskog istraživanja doprinosi zadržavanju već postojeće pojmovne konfuzije u ovoj psihološkoj oblasti. Kao ilustracija neka nam posluži neslaganje raznih autora oko klasifikovanja jednih istih osobina ličnosti. Gumenjuk i Klimenko (1985) nabrajaju kao voljne karakteristike osobine odlučnosti, smelosti (skraćenog vremena odlučivanja), sklonosti riziku, inicijativnosti (težnje ka novinama u akcijama), dok drugi autori (npr. Eysencka), tim rečima opisuju temperament.

Može se zaključiti da osim široke saglasnosti o relevantnosti emocija za voljno regulisanje ponašanja, nije bilo, niti danas ima, jedinstvenog gledišta o suštini tog odnosa.

Zato je neophodno pojačati istraživački rad. Taj rad podrazumeva uvažavanje naučnih konvencija objektivnosti istaživanja, ali je nužno i oslobađanje od još postojećih predrasuda prema mentalističkim pojmovima, uz čiju pomoć smo, po svemu sudeći, jedino u stanju da u obzir uzmemo složenost fenomena koje tradicionalno označavamo voljnim.

Takvo stanovište tek odskora počinju da prihvataju i značajna imena teorijske psihologije iz sredina u kojima se donedavno to smatralo nedostojnim naučnika.[1] Najistaknutiji savremeni autor koji se zalaže za takvo, neredukcionističko proučavanje volje jeste Julius Kuhl (1988). Kada komentariše savremeno istraživanje "samokontrole", u kome se, npr., uspešno demonstrira sposobnost pacova da odlože gratifikaciju, on ukazuje na rizičnost operacionalnih definicija i vrlo veliko uprošćavanje koje one donose; a kada kaže da svoj rad zasniva na klasičnoj nemačkoj "psihologiji volje", sa početka ovog veka, daje vrlo jasnu ocenu vrednosti u međuvremenu obavljenog naučnog rada, koji je trebalo da zameni mentalističko bavljenje voljom. Predmet svog istraživanja Kuhl najčešće naziva akcionom kontrolom, ali on bez ustezanja koristi i stare nazive: volja i htenje (will, volition). Za tog autora - kao i za klasičnu teoriju - volja je sposobnost održavanja namere nasuprot delovanju suparničkih akcionih tendencija, naročito tendencija koje su snažnije od tendencije koja za organizam predstavlja tekuće opredeljenje (Kuhl,& Kazen Saad, 1988). U takvom definisanju volje nije vidljiva razlika u odnosu na klasična učenja, ali Kuhl volju razmatra u okviru razrađenog modela samoregulacionih procesa kao informacionog procesiranja. Kompjuterska metafora se u savremenom, novom mentalizmu mnogo uspešnije koristi u prikazivanju

---

[1] Za našu sredinu to ne važi sasvim. Svi mi koji smo bili studenti profesora Rota znamo da on nikada nije prestajao da govori o volji kao važnom problemu psihologije. Ali su uticaji sa drugih strana bili snažni, pa se i kod nas termin volja ne može pronaći među ključnim rečima objavljenih naučnih radova, ili u nazivima mernih instrumenta.

kognitivnih nego emotivnih procesa. Zato je Kuhlova teorija akcione kontole veoma kognitistička i ne sadrži dovoljno precizan stav u odnosu na ulogu emocija u voljnoj regulaciji aktivnosti. To se pokazuje kako u teorijskom izlaganju tako i pri pokušaju operacionalizacije jednog od najbitnijih pojmova teorije, pojma akcione orijentacije (AO). Taj pojam se odnosi na individualne razlike ljudi u korišćenju dva tipa reagovanja u situacijama koje iskušavaju sposobnost voljne kontrole. Modus orijentacije na akciju opisuje osobu koja teži promeni, sa pažnjom koncentrisanom na informacije vezane za akciju; modus orijentacije na stanje (OS) karakteriše se obuzetošću osobe kognicijama vezanim za stanje, npr., okupiranošću razmišljanjem o razlozima doživljenog uspeha ili neuspeha, ili samim uzbuđenjem (Kuhl, 1985). Osim ovakvog opisa "stanja", kao neke vrste emotivne distrakcije, još mnogo toga drugog u Kuhlovim tekstovima ukazuje na značaj emocija u akcionoj kontroli. Međutim, u celini uzev, stav tog autora o ulozi emocija nije do kraja artikulisan.

Jedan od načina koji može doprineti razjašnjavanju uloge emocionalnosti u voljnoj regulaciji jeste tradicionalni psihometrijski: utvrđivanjem veze varijabli dispozicione emocionalnosti i dimenzija koje, prema Kuhlu, mere dispoziciju za akcionu kontrolu. Na osnovu teorijskog opisa akcione kontrole, kao i sadržaja instrumenta koji operacionalizuje taj pojam, mora se postaviti pitanje u kom se stepenu navedeno svojstvo ličnosti razlikuje od onoga što veliki broj psihologa smatra da pripada prostoru emocionalnosti. Utvrđivanje položaja varijabli akcione kontrole unutar prostora koji definišu dimenzije temperamenta je nužan korak na putu razjašnjavanja prirode voljne kontrole i obezbeđivanja njenog valjanog merenja.

Metod

Dosadašnje psihološko teoretisanje o emocionalnosti, kao i nakupljeni empirijski nalazi, navode na zaključak da se temperament na najgrublji način može opisati dvema svojim glavnim osobinama: osetljivošću u (ili podložnosti) negativnoj emocionalnosti i osetljivošću u pozitivnoj emocionalnosti. Za njihovo merenje u ovom istraživanju korišćene su varijable koje se mogu smatrati nesavršenim merama te dve dimenzije temperamenta: Eysenckove mere ekstraverzije i neuroticizma. Nesavršenim ih nazivam zbog toga što mi se Grayova (1970, 1987) interpretacija tih dimenzija čini prihvatljivom. Taj autor postulira dva emotivna moždana sistema, sistem nagrađivanja, koji podržava apetitivnu (tekuću motornu) aktivnost i bihevioralni inibitorni sistem, koji zadržava tekuću akciju i usmerava pažnju ka relevantnim stimulusima (signalima nenagrađivanja ili kažnjavanja). Glavne crte temperamenta opisuju osetljivost ili responsivnost ta dva sistema. Za prvu, biološki zasnovanu na radu sistema nagrađivanja, Gray bira nimalo srećan naziv impulsivnost; drugu, koja opisuje osetljivost na pretnju nenagrađivanjem ili kaznom, naziva anksioznošću.

Prema tom autoru, ispitanici sa visokim skorom na Eysenckovom neuroticizmu pokazuju, osim reaktivnosti sistema inhibicije, i reaktivnost sistema pristupanja. Ispitanici sa visokim skorom na ekstraverziji pokazuju relativno veću osetljivost sistema nagrađivanja.

Glavne dimenzije temperamenta slično reinterpretiraju i drugi autori. Kod nas se, u krugu istraživača koje predvodi profesor Momirović, govori o ekstraverziji kao o "lakoj mobilizaciji energije", a o neuroticizmu kao ankcioznosti. Ja bih "lakoću mobilizacije energije", otvoreno mentalistički, parafrazirao kao "spremnost za ulaganje napora u novu akciju (što se, međutim, ne bi moglo nazvati impulsivnošću). Takve i druge skorašnje reinterpretacije vodećih osobina temperamenta pokazuju veoma poželjnu tendenciju čvršćeg povezivanja istraživanja prirode temperamenta sa savremenim dostignućima psihologije emocija. Integracija dva, dugo razdvojena, područja istraživanja - tradicionalne psihometrije temperamenta i psihologije emocija - verovatno će voditi bržem usaglašavanju razlika koje postoje u vezi sa psihološkom i fiziološkom prirodom temperamenta, što će unaprediti i njegovo merenje. Za sada su za merenje temperamenta u najširoj upotrebi Eysenckovi upitnici. Sve neprevaziđene teškoće u interpretaciji ekstraverzije i neuroticizma ne dozvoljavaju da se sa oduševljenjem govori o najvažnijoj metrijskoj karakteristici - valjanosti tih upitnika, ali u celini uzev, možemo govoriti o dobrim psihometrijskim kvalitetima Eysenckovih mera, pa je u ovom istraživanju korišćena naša adaptacija Eysenckovog upitnika ličnosti (*Eysenck Personality Questionaire, EPQ*), čije su metrijske karakteristike slične onima kod originalne verzije. Vredi pomenuti jedino specifičnost koja inače "krasi" našu populaciju - povišen **L-**skor.

U svojoj Skali akcione kontrole (*Action Control Scale;* Kuhl, 1985), akcionu (voljnu) orijentaciju Kuhl reprezentuje sa tri varijable, od kojih svaka meri stepen u kome osoba pokazuje taj tip ponašanja (nasuprot OS) u situacijama neuspeha (AON), uspeha (AOU) i odlučivanja (AOD). Ispitanici izveštavaju o sopstvenoj tendenciji, s jedne strane, fokusiranju pažnje na akciju, s druge strane, okupiranosti prošlim neuspehom ili samim emocionalnim uzbuđenjem, budućim željenim stanjem, neodlučnosti i odlaganju opredeljivanja.

Za razliku od duge istorije psihometrije temperamenta, psihometrija volje je na samom početku, pa se nije ni moglo očekivati da bi se metrijska svojstva Skale akcione kontrole (SAK) mogla karakterisati rečima kojima se komentarišu Eysenckovi instrumenti. Ovo istraživanje je baš motivisano jasnim znacima da bi mogle postojati ozbiljne teškoće u dokazivanju diskriminativne valjanosti merenja akcione kontrole. Kuhl raspolaže podacima o korelacijama SAK i nekoliko drugih varijabli ličnosti, pa na osnovu toga što su dobijeni koeficijenti manji od 0.36, zaključuje da su njegove varijable dokazale svoju posebnost. Takav opšti pozitivan zaključak autora kod mene nije raspršio sumnje, barem ne u vezi sa pitanjem koliko SAK meri nešto bitno različito od onoga što mogu da izmere tipični upitnici temperamenta. Posebno zato što se kod ocenjivanja značaja korelacija SAK sa drugim varijablama u obzir moraju uzeti i podaci o relijabilnosti, a kod naših ispitanika alfa-

koeficijenti se nalaze u nimalo zavidnom rasponu od 0.70 (za AOP) do 0.77 (za AOD).

Eysenckov upitnik i Kuhlova SAK primenjeni su na 139 beogradskih srednjoškolaca i studenata Fakulteta fizičke kulture.

Rezultati i diskusija

U tabeli 1 dati su rezultati korelacione analize Eysenckovih varijabli ekstraverzije (EKS) i neuroticizma (NRT) i Kuhlovih podskala akcione kontrole: u situaciji uspeha (AOU), neuspeha (AON) i odlučivanja (AOD).

Tabela 1: Interkorelacije varijabli temperamenta i akcione kontrole

	AOU	AON	AOD	EKS
AON	-.21*			
AOD	-.08	.55**		
EKS	.02	.36**	.43**	
NRT	.10	-.54**	-.43**	-.32**

Statistička značajost koeficijenata korelacije:
* = **p** < 0.05 ** = **p** < 0,01

Prema Kuhlu, postoji jedinstveno područje akcione kontrole sa svoja tri načina ispoljavanja: u situacijama uspeha, neuspeha i odlučivanja. Taj teorijski stav bi trebalo da se i psihometrijski potvrdi. Već analiza ajtema pojedinih podskala SAK pokazuje da postoji problem sa internom konzistencijom. Ako bismo ipak prihvatili merenje pojedinim podskalama kao pouzdano, prema Kuhlovoj teoriji trebalo je da dobijemo znatno veće njihove interkorelacije. Iz tabele 1 vidimo da ne postoji jedna opšta AO, jer AOU ima statistički značajnu korelaciju samo sa AON, i to nisku. Čak je i međusobna korelacija podskala AON i AOD samo neznatno veća od korelacija koje svaka od tih podskala ima sa varijablama temperamenta.

Rezultati korelacione analize pokazuju ne samo da varijable SAK ne čine koherentan skup nego da nisu dovoljno različite od varijabli temperamenta. To je postalo još jasnije posle urađene faktorske analize svih pet varijabli.

Tabela 2: Rezultati faktorske analize varijabli temperamenta i akcione kontrole

	FAKTOR 1	FAKTOR 2
AOU	-.220	.926
AON	.829	-.141
AOD	.796	.109
EKST	.646	.379
NRT	-.754	.014
K.v.	2.354	1.033
%	47.1	20.7

Korišćena je analiza glavnih komponenata i ekstrahovana dva faktora sa karakterističnom vrednošću (k.v.) većom od 1, koji objašnjavaju nešto više od dve trećine ukupne varijanse. U tabeli 2 dato je nerotirano faktorsko rešenje. Prvi faktor, koji objašnjava 47% varijanse, mogao bi da se definiše kao akciona orijentacija u neuspehu i odlučivanju, na osnovi smanjene osetljivosti u negativnoj emocionalnosti (veće emocionalne stabilnosti ili manje ankcioznosti) i povećane osetljivosti u pozitivnoj emocionalnosti (ekstraverziji). Između ekstraverzije i neuroticizma dobijena je korelacija veća od očekivane, tako da je ekstraverzija većim delom pripala istom faktoru na kome se nalazi i neuroticizam. U teoriji, Eysenck ne očekuje takvu vezu dve varijable, ali se korelacija između njih skoro redovno dobija. Taj rezultat se lako objašnjava u svetlu Grayove tvrdnje o pomešanom učešću dva emotivna sistema u Eysenckovim faktorima.

Akciona orijentacija (AO) kod uspeha nema opterećenja na tom faktoru, nego je izdvojena, zajedno sa ekstraverzijom, na posebnom faktoru, koji bi se možda mogao interpretirati kao AO u uspehu, na osnovi pozitivne emocionalnosti. Subjektivnim rečnikom kazano, on opisuje osobe koje uživaju u (optimističkom) naporu, nasuprot uživanju u neaktivnosti (orijentisanost na stanje, kako kaže Kuhl).

Mada se tom autoru ovakvi rezultati ne bi dopali, oni na određen način potvrđuju njegovu teoriju. Govoreći o mehanizmu čijom intervencijom nastaju razlike u ponašanju osoba sa različitim voljnim osobinama, on iznosi hipotezu da osobe AO lako deaktiviraju semantičku reprezentaciju ranijeg neuspeha ili odbačenih alternativa, u situaciji odlučivanja, i tako sve resurse posvećuju tekućoj aktivnosti; osobe OS održavaju aktivnim takve mentalne reprezentacije čak i kada one nemaju nikakve veze sa tekućom akcijom. Neefikasnost akcija, kao i subjektivni doživljaji takvih individua, odražavaju opterećenje ograničenih resursa informacionog procesiranja. Razlika između Kuhlovog i mog gledišta je samo u tome što bih ja opisana mentalna zbivanja kod OS nazvao emotivnim distrakcijama i dodao da je to tipična pojava kod anksioznih osoba, a da se OS javlja zato što postoji anksioznost. Irelevantni kognitivni sadržaji su fiksirani upravo zbog emocija. Prošli neuspesi ili željeni, mada nerealistični ciljevi, snažno su emotivno obojeni i zato teže da dobiju prvenstvo u doživljaju i

upravljanju ponašanjem, čak i kada su u tekućem kontekstu irelevantni i ometaju temeljnije planiranje akcije ili njeno prilagođeno ostvarivanje. Nalazi ovog istraživanja jasno pokazuju da se akciona kontrola dovoljno ne razlikuje od manifestacija emocionalnosti, tj. te dve stvari idu zajedno. Ako bi se to zajedništvo razmatralo sa aspekta uzročnosti, verovatnije je da temperament determiniše akcionu kontrolu nego obrnuto - da su neki ljudi anksiozni zbog OS. Ako se držimo Graya i postuliranih nervnih sistema emocionalne osetljivosti, imamo biološki argument u prilog prvenstvu temperamenta. Takav smer uzročnosti podržavaju i druge teorije temperamenta, jer je to područje ličnosti, prema gotovo nepodeljenom mišljenju duboko biološki ukorenjeno.

Zaključak

Rezultati ovog istraživanja podržavaju autore koji smatraju da je govor o voljnom (konativnom) istovremeno govor o emotivnom (afektivnom). Nalazi pokazuju da je *Kuhl* slično mislio praveći Skalu akcione kontrole, ali mu rad u kompjuterskoj paradigmi otežava napuštanje kognitivističke pristrasnosti u definisanju fenomena akcione kontrole.

Teškoće u teorijskom razjašnjavanju odnosa emocionalnosti i volje, zajedno sa metrijskim problemima, ne bi trebalo da budu dodatni razlog za potpuno prepuštanje tretmana volje filozofima i književnicima. Psiholozi emocija su tek odskora počeli da istražuju pojavu (oduvek poznatu običnom svetu) da teškoće kod nekih ljudi izazivaju negativne emocije, dok za druge predstavljaju izazov. Reagovanje na tešku situaciju je važno mesto preklapanja psihologije volje i psihologije emocije. Zajedničko im je pitanje: koje osobine - volje ili temperamenta - determinišu različito ponašanje ljudi pred objektivno istim teškim okolnostima. Odnos emocionalnosti i volje, kako pokazuju i rezultati ovog istraživanja, za psihologe je težak problem. Na sreću, raste broj psihologa koji to doživljavaju kao izazov.

Reference

Gray, J.A. (1987). The psychophysiological basis of introversion-extraversion *Behaviour Research and Therapy* 8 249-66

Gray, J.A. (1987). *The psychology of fear and stress,* Cambridge University Press: Cambridge

Гуменjук, Н.П. и Клименко, В.В. (1985). *Психология физ□ческого воспитания и спорта* Bwc□ая □кола: Киев

Илхин, Е.П. (1980). *Психофизиология физ□ческого воспитания.* Просвещение: Москва

Kuhl, J. (1985). Volitional mediators of cognition-behavior consistency: Self-regulatory processes and action versus state orientation and action vs state orientation. U: Kuhl, J. & Beckmann, J. (eds) *Action control: From cognition to behavior* Springer-Verlag: New York

Kuhl, J. & Kazen Saad, M. (1988). A motivational approach in volition: Activation and deactivation of memory representations related to uncompleted intentions. U: Hamilton, V., G.H.Bower, N.H. Frijda (eds) *Cognitive perspecitives on emotion and motivation*. Martinus Nijhoff.

Kuhl, J. (1988). Functional characteristics of human self-control, *Behavioral and Brain Sciences*, 11, 688.

EMOTIONAL BASIS OF WILLFUL CONDUCT: RELATIONSHIP AMONG DIMENSIONS OF TEMPERAMENT AND ACTION CONTROL

Branko Pokrajac

The relationship among extroversion, neuroticism and measures of Kuhl's concept of action control is investigated. Correlational analysis did not corroborate idea of the unitary nature of action control and substantiated our suspicion about discriminant validity of its measures with respect to temperament variables. Factor analysis of temperament and action control variables produced a strong general factor, interpreted as failure-and-decision-related action orientation, based on lower negative emotionality and increased positive one. The findings supported our initial claim for necessity of more comprehensive consideration of the role of emotionality in conceptualization and operationalisation of volitional personality traits.

Key words: action control, extroversion, neuroticism, emotionality.

ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ОСНОВАНИЕ ВОЛЕВЫХ ПОСТУПКОВ: ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ РАЗМЕРАМИ ТЕМПЕРАМЕНТА И ДЕЙСТВУЮЩЕГО КОНТРОЛЯ

Бранко Покраяц

В работе исследованы связи между приспособленностью, нейротицизмом и мерами конструкта Кухла действующего контроля (ДК). Результаты корреляционного анализа не поддержали идею единственной природы ДК, а подтвердили обоснованность сомневаний в дискриминативную ценность его мер, по отношению к мерам темперамента. Факторный анализ мер темепрамента и ДК показали один сильный общий фактор которого можно выразить в качестве действующей ориентации в неудаче и принимании решений, на основании более низкой чувствительности, в отрицательной, и увеличенной - в положительной эмоциональности. Такие результаты подтверждают исходное утверждение о важности более полного замечания роли эмоциональности при концептуализации и измерении волевых свойств личности.

Ключевые слова: действующий контроль, экстраверсия, нейротицизм, эмоциональность.